

Şikâri Destanı’nda Motifler

Nabi KOBOTARİAN
Bilgi Şöleni
Bildirileri- 1

Şikâri Destanı’nda Motifler

Nabi KOBOTARIAN^{1}*

Sıkâri Destanı motif yapısı bakımından en zengin destanlarımızdan biridir. Dede Korkut kitabında görülen tüm motiflerin yanı sıra Azerbaycan efsanelerinde karşılaştığımız motifleri de bu destanda görmemiz mümkündür. Şikâri Destanı’nda tespit ettiğimiz başlıca motifler bunlardır:

Ad koyma, ava çıkışma, Hızır motifi, çoban, kırk yiğit, kahraman kadın yardımcı motifi, dağ, su, ateş, ağaç kültü motifleri, ata kültü, mağara motifi, geyik motifi, ok ve yay motifi, sihir motifi, aslan motifi, kız alma motifi, uyku motifi, mezar başında saz çalma motifi, kuyuda bırakılma motifi, aşık kılığında saraya dönme motifi, düşman ilkenin sarayına girme motifi, Mîslümanlaştırma motifi, kiliseleri camiye çevirme motifi, kâfir kızının kahramana yardım etmesi, olağanüstü varlıklar motifi, kadın alp motifi, devler ile perilerin mücadeleşi, kahramanın savaştan önce namaz kılma ve dua ederek yardım isteme motifi (dua motifi), rüya motifi, yardımcı ihtiyar motifi, yol gösteren kurt motifi, tilsim ve tilsim yok etme motifi, yardımcı yol gösteren ve kahramanın arkadaşı olan at motifi, taşa dönme motifi, don değiştirme motifi, (İnsandan hayvana, hayvandan insana dönme ve yaşlı kadın şekline dönme), üç, yedi, dokuz, kırk motifleri.

1. Yardımcı At Anlatmaya dayanan bütün türlerde, kahramanların en büyük yardımcısı attır. Oğuz Kağan destanından tutunuz da, Köroğlu'na Manas'a Battal Gazi'ye kadar, bütün destanlarda, ata büyük bir önem verildiği göze kaçmamaktadır.

Kahraman, başarısının yarısını da atına borçludur. Ata, bir düşman tarafından bir kötülük yapılması yahut ta kaçırlılması ile namusa sürülen bir leke, hemen hemen aynıdır.

At Türk kültüründe önemli yeri var. Dede Korkut boylarında olduğu gibi bu destanda da at kahramanın en yakın arkadaşı ve sırtıdır. Şikâri Ejdehe-har adlı atıyla dertleşir ona sözler koşar:

*Dostlarda refihda görmedim vefâ,
Dünyaya vermerem Ejdâhâr seni
Birde minsem dünyada sürrem sefâ,
Dünyaya vermerem Ejdâhâr seni.*

*Men cevânın yohdu burda anası,
Başında vardı nâ-merdin yarası,
Ger ölseydim kimler tutardı yası,
Dünyaya vermerem Ejdâhâr seni.*

*Bu qemli günümüzde yoldaşsan mene,
Her den² sôhbet edirem sırdaşsan mene,
Merkeb demek olmaz, qardaşsan mene,
Dünyaya vermerem Ejdâhâr seni.*

- Cehângir'in atı Kürre, onu Şam'da Sərhəng-i Şâmi ile savaştan yaralı kurtarıp onu bir bulağın başına götürür. Cehangir attan bayılıp düştüğünde at onu sudan boğulmasın diye çıkarır.

2. Yardımcı İhtiyar

Destanlarda, kahramanların bir sorunu olduğunda, darda kaldıklarında müracaat ettikleri tecrübeli, görmüş, geçirmiş kimseler vardır. Oğuz Kağan destanındaki Uluğ Türk/Irkıl Ata/Uluğ Beğ; Satuk Buğra Han ve Battal Gazi destanında Hz. Hızır; Manas destanında, aksakallı Koşay ile Bakay Alp; Köroğlu destanında ise dervîş kahramanların müşküllerini halleder.

1. Cehândâr İskender Tilsimin kırmak için sihirli bağa gitmesi ve Pir-i Vakîf adlı bir yaşıdan yardım alması.
2. Pir-i Vakîf: Cehândâr'ı tılsımlardan çıkışmasına yardım eder. Tılsımlarda neler ile karşılaşacağını, neler yapması gereğini söyler.

3. Olağanüstü insanlar

Türk destanlarında yer alan bütün kahramanlar, olağanüstü özelliklere sahiptir. Oğuz Kağan dünyaya geldiğinde şöyle tasvir edilir: "Bu oğulun, yüzü gök rengi, ağızı ateş kızılı, gözleri ela, saçları ve kaşları kara idi. Güzel perilerden daha alımlıydı. O, Kimsenin ölüremediği gergedanı öldürerek, Oğuz halkını kurtarır.

Manas, Köroğlu, Battalgazi, Danişmend Gazi ve Satuk Buğra da yine karşılarda düşmanları titreten, olağanüstü bir kuvvete sahiptirler.

Şikâri Destanı, konusu bakımından kahramanlık destanlar sınıfında yer almaktadır. Destanın ana kahramanı Şikâri, olağanüstü özelliklere sahip kahraman âşıktır. Hızır Peygamber tilisimleri aşmak için ona yardım etmektedir.

4. Olağanüstü mekânlar

- *Sihirli adları: Tilism-i Tâvûs, Tilism-i Rûhâni, Tilism-i Şâhâb, Tilism-i Elmâs.*
- *Hadd-i Sedd-i Perizâd, Devler ve perilerin sınırı.*
- *Serefraz Şâh sihir gücü ile Simizâr ve diğerlerini Tilism Heyha' e götürmüştür.*
- *Şikâri'nin Kavasib Kalesinde tilisma bağlanmıştır.*
- *Cehângir'in sihirli bağa girdiğinde kapıyı kaybetti, bağdan çıkmak için duvarın yanındaki ağaçta çıktı. Ağaca tırmanırken duvar da yükseliyordu.*
- *Cehândar İskender-i Sâni'yi tilisinden kurtarması için Heyhat Tilsimine girdi.*
- *Cehândâr tilisimli bağa giderken bağın çevresinde kanla dolu kırk hendek bulunmaktadır. Bunlara düşmeden atlaması gereklidir.*
- *Cehândâr Şâh-ı Murgân'ı imareten kafesten kurtarırken imaret kan deryasına dönüştü.*
- *Kuyunun dibinde bağ, bağın içinde imaret vardi.*

5. Destanda olağanüstü tipler

- *Serefraz Şâh yarı insan, yarı dev şeklindedir.*
- *Encüm Peri bir günde yer küresini gezebilen bir peridir.*
- *Elâve Şâhve Oğlu Zerdân Kaf dağında yaşayan devlerdiler.*
- *Ergevan Şâh: Ot yandırmaz, kılıç kesmez, su boğmazdır. Sîhr bılır.*
- *Zeferân Câdû: Bulutların arasından elini uzatıp pehlivanları götürürdü.*
- *Üzzâr Cehângir'i sihir gücüyle havaya kaldırması ve Kaf Dağına götürür.*
- *Fitne Câdû: İslâm askerleri üzerine od yağdırılan cadı.*
- *Zeh-i Azem adında büyük bir kuş dört fili bir anda avlayıp ve yuvasına getirir. (Şikâri, s.324)*
- *Bir heyvan var, dâyım dâryâdân balıx tutardı, və onu gümün kürəsində tutardı pişirirdi yiyeceği. Günlerin bir günü bir balıx tutmuşdu, tutmuşdu günün kürəsinə, xeyləh saxlıyannan sora ki saxlıyib gün pişirsin bu yesin, dönüb baxır ki balığın nə başı dâryâdân üzüllüb nə quyruğu. Balığı təzədən atır dâryâya qışqırır qoyur qaçıır. (Şikâri, s.257)*

6. Şekil Değiştirme

- Şikâri'nin âşık kılıfında saraya dönmesi.
- Şikâri adını değiştirdi, Huda-perest adıyla düşman ülkesine sefer etmesi.
- Şikâri Simizâr'ı kurtarmak için gittiği Tilism-i Heyhâte yedinci tilisimde yaşlı kadın şekline dönüşmüştür bir dev görür.
- Cehângir savaş meydanında nikaplı adamın (Vesvas Câdu) geyiğe dönüşmesi ve onu sihirli bağa çekmesi.
- Vesvâs Câdu yanındaki altı perileri dev şekline çevirmesi.
- Reyhâne, Cehândâr'a verdiği bir tüyü onu çığırması için ota tutması.
- Tâvûs Tilisimde Tâvûs Cehândâr'ı korkutmak için yetmiş iki hayvan şeklinde geliyor. Dev, aslan ve en sonunda yaşlı bir kurt şeklinde geliyor. Kurt suret değişerek Tâvûs şekline dönüştür.
- Reyhâne Zerdân'dan kurtarmak için kartal (güvercin) şekline dönüştü.
- Cehângir Şemkur ve Tâvûs Şikâri'yi kurtarmak için kartal şekline dönüşürler.
- Şemkur Ayyar Şikâri'yi tilisimden kurtarmak için Şütür-ser Dev'e dönmesi.
- Encüm Peri Serheng-i Şâmi'nin haberlerin güvercin şekline dönüşerek götürür.
- Reyhâne Cehângir'i İskender Tilisimine götürmesi için kartal şekline dönüşmesi.

7. Devlerle mücadele

Devler, umumiyetle masallarda yer alan korkunç yaratıklardır. Şikâri Destanı'nda kahramanlar, devlerle yanı sıra bazen devler insanlar yanında perilere karşı savaşmaları dikkat çekmektedir. Battal Gazi destanında da Battal Gazi, Kara Dev'e esir olan Hindistan padişahının kızını kurtarmak için, gidip devi öldürür. Manas destanında ise, Er Töstük, yeraltı devleri ile savaşarak, onların hepsini yenmiştir.

1. Şütür-ser dev Şikâri'nin karşısında yenilince onun kölesi olur ve Müslümanlığı kabul eder.
2. Şikâri Tilism-i Heyhâte Simizâr'ı kurtarmak için gitgitinde yedinci tilisimde yedi dev ile karşılaşır. Altısını öldürür, biri Müslüman olur ve kulağına bir at nali takarak Şikâri'nin kulu olur.
3. Cehândâr İskender Tilisimini kırmak için sihirli bağa girmesi ve orada bekleyen devi öldürmesi gereklidir. Dev yalnız elindeki altın bel ile ölürlü.
4. Şikâri Şâh-ı Gûlân'ı öldürmek istedii, ancak o da onu bir adada tilisimba bağladı.
5. Şütür-ser Dev bir dev olmasına rağmen Şikâri onu öldürmediği için Müslüman oldu ve sonunda Şikâri'yi Şâh-ı Gûlân'ın saldırdığı tilisimden kurtardı.
6. Şikâri'nin tilisimden çıkışması için Şâh-ı Gulan üç gün toprak içinde gömülümelidir. Onun canı çıktıığında Şikâri tilisimden çıkar.

8. Rüya motifî

Türk destanlarında rüyaların ayrı bir yeri vardır. Rüya Şamanlık geleneğinin devamı olarak aşıklık geleneğinde de bulunduğu bilinmektedir.

Şikâri destanı'nda bazen Hızır rüyasına gelip ona İsm-i Azemi ve Bâtil-i Sehri verir. Şikâri Tufân-ı Câdu ile savaşta bunlarla büyülerini etkisizleştirip yağını yener.

- Şikâri'nin Altıncı tilsimde yalvarıp Allah'tan yardım istemesi ve Hızır Peygamber'in ona Batıl-i sihri öğretmesiyle ve ona kılıç vermekle ona yardım etmesi.
- Cehândâr rüyasında bir adamdan kendir aldı. Adam dedi: Bu tilsim senin adına yazılmış. Kendiri ağaca atıp, ağaççı çıktı.²⁹⁷
- Şikâri tilsimde düştüğünde rüyasında Hızır Peygamberi görür. Ona yedi yıl sonra Cehângir eliyle kurtaracağını söyler.
- Sörhäng-i Şâmi'nin pehlivanı rüyasında Hızır Peygamber ve Hz. Muhammedi görür. Ona behişt ve cehennem arasında bir seçim yapmasını isterler. Behişt gitmek için Müslüman olup, Şikariye yardım etmeyi isterler.
- Hızır Peygamber Şebrü Ayyar'ın rüyasına girer. Onu Müslüman eder ve Şikâri'nin yardımına gönderir. Ona ism-i azemi öğretir, Şikâri'yi yaralı yerden kaldırır.
- Cehândâr rüyasında Hz. Ali'yi görür. Hz. Ali bunun beline pehlivanlık kemeri bağlar, elin beline çeker. Kemer-beste olur. Uyandığında pehlivan olur. Babası ve dedesi de bu şekilde pehlivan olmuşlardır. Şikâri özü kəmər-bəsteyi Xızır Peygamber di, vəli bu kəmər-besteyi Aliydi.
- Keyvan Dilaverin rüyasına Hızır Peygamber gelip Keyvân Dilâver: Serheng-i Şâmi'nin pehlivanlarındandır. Rüyasında Hızır peygamberi görür. Müslüman olup ve Şikâri'nin askerlerine katılır.

*Senə qurbân olum ay şer Şikâri,
Yuxuda görmüşəm şahlar şahını.
Sən mənə verəsən bu iftixâri,
Yuxuda görmüşəm şahlar şahını.*

9. Ejderha motifî

Ağırlık merkezi Ortadoğu ve Orta-Asya merkezi olan Ejderha motifi, Türk destan, efsane, masal, menkıbe ve hikâyelerinde sık rastlanan, muhayyel bir varlıktır.

Ejderha, milletlerin yaşadıkları mekân ve inanç yapılarına göre farklı şekillerde tasavvur edilmektedir. Çinliler ejderhayı, suda yaşayan pullu bir sürüngen olarak tasavvur ederlerken, Fars kültüründe kanatlı, dört ayaklı, yedi başlı, ağızından alevler püskürten bir varlık olarak tasvir edilir.

Gök-Türk Kitabelerinde gök kubbenin, gök kuşağıının ve yağmurun sembolü olarak görülen kurt başlı ejder motifi, devletin ve hâkimiyetin de sembolü olarak ifadesini bulur.

Bu motif de diğer gayrı İslâmî motifler gibi Velayet-Nâme'de İslâmî bir renk ile yer almıştır.

- Pir-i Vakîf'ın öğrettiği gibi, Cehândâr, Tavûs Tılsımında kuyunun dibindeki çesmede bir ejderhayı bekledi. Kendini ejderhan ağzının içine atması gereklidir.

10. Kutsal ağaç

(Tek, büyük, yaprakları şifali, uzun, başında kutsal kuşun yuvası, ucuna yetişmek için yedi gece gündüz uçmak gereklidir).

- İskender Tılsımını kırmak için orada bulunan ağaç kökünden çıkarması gereklidir.
- Kutsal ağaçın yaprakları şifalıdır.

11. Kadın alp motifi

Kadın alp motifi Türk destanlarının çoğunda karşılaştığımız motiftir. Dede Korkut destanlarında görülen bu tip kadının Türk topluluğunda olan önemli konusunda bize ipuçları vermektedir.

- Hurşid Banu yedi erkek kardeşiyle aynı anda güreşip ve onları bir birinin üstüne yiğar. Hurşid Banu ormanda nikaplı Şikâri'nin karşısına çıkar ve onu meydana davet eder. Şikâri ve Hurşid Banu kılıç kalkan'dan sonuc almayınca güreşmeye karar verirler. Üç gün üç gece güreş'te sonuc çıkmaz. Bu defa kim kimi yerden kaldırırsa o kazanacaktır. Hurşid Banu Şikâri'yi kaldırıramaz. Şikâri Hurşid Banu'yu kemerinden tutup kaldırıldığından kemer kopar ve Hurşid Banu yenildiğini kabul eder ve onu yenen adamla evleneceğini bildirip onunla evlenir.
- Keyvan Sovdagerin eşi, Cehangir'i hapisten kurtarmak için eşi ve oğlanları ile birlikte giyinip kuşanıp yola koyulurlar. (Aslanın erkek dişisi olmaz.) Onları şehirden çıkarmak için at hazırlar.
- Cehândâr'ın anası Hurşid Bânû yüzüne nikap takarak oğlunun pehlivan olup olmadığını dener.

12. İslami motifleri

- *Şikâr özü kämär-bâsteyi Xîzr peygamberdi, väli bu kämär-besteyi Aliydi.*
- *Savaştan sonra abdest alıp, namaz kılma.*
- *Kiliseleri yıldılar, mescid yerine düzettiler.*
- *İslam bayrağın her terefeasdılar.*
- *Kelmeyi şahadet getirenleri bağışladılar.*
- *Şikâri Hızır kemer-bestesidi. Hızır peygamber pehlivanlık kemerin onun beline bağlamıştı. Düşmanlara karşı savaşlarda zor durumda kaldığında abdest alıp anlını yere koyar, iki raket namaz kilar.*

- Şikâri Gülistân-ı Erəm'i kâfirlerin elinden kurtarır. Halkını Müslümanlaştırdı ve oğlanlarına toy eyledi.
 - Şütür-ser dev Şikâri'nin karşısında yenilince onun kölesi ve Müslüman olur.
 - Şikâri Menzer Şâh-ı Yemeninin yanında büyük saygı kazanır ve onu bu sözlerle Müslümanlığa davet eder:

Şikâri, Keyvan Sovdager'in yardım ile adını Huda-perest'e çevirerek Yemen padişahının sarayına girmeyi başarır. Eski düşmanları olan Menzer Şâh-ı Yemeni'ni bunu tanıyma pehlivanı ile karşılaşır. Savaş meydanında Şikâri önce Pöhrüzü pehlivanı Müslümanlığa davet eder kabul etmeyince onu öldürür.

Şikâri bu sözlerle Pöhrüz Pehlivan'ı Müslüman olmaya davet eder:

*Vacibdi mene senin hōrmetin,
Yeri göyü helq eyleyib bir subhān,
Serrāfam men özüm billem qīmetin,
Deginen kelmeni³ gel ol müselmān.*

*Ele bildim mennen arāni qurdin,
Qafilden başıma yâre sen vurdin,
Nâ-me[r]t felek didergin⁴ salib yurdum,
Gezirem dağda çöllerde pinhân.*

*Destigîr olarsan ey bî-çâre sen,
Qiyâmetde yanmiyasan nâre sen,
Îmân getir o sâhib-i Zülfiqâre sen,
Deginen kelmeni gel ol müselmân.*

Cehândâr savaşta Ergevân Şâh'ı atının üzerinden alıp, yere vurur. Ergevân Şâh tutuklanır ve Onu yere vuran pehlivanın kulu olacağını söyler. Cehândâr ise onun Müslüman olmasını ister ve oda kelimeyi şahadet der ve Müslüman olur. Onun ardından Ergevan Şâh'in tüm askerleri Müslüman olur.

12. Yarışma motifi

- Şikâri oğlları Cehangir ve Cehândâr'ın hankisi büyük oğul olduğunu belli etmek için bir ağaç gösterir. Kim ağaç kılıcıyla ikiye ayırbilse o büyük oğul olacak, onun sözü geçerli olacak (Şikâri, s.245).

3 . Kelime-yi şehâdet.
4 . Perişan.

KAYNAKÇA

Kaynak kişiler:

Âşık Yedullah Eyvezpur

Âşık Hesen İskenderi.

Dr. Hüseyin Feyzullah Vahid (Ulduz).

Gözel Banu Abbasi.

Kaynak eserler:

Caferoğlu, Ahmet (1932) XVI. Asır Azeri Saz Şairlerinden Tufarganlı Abbas, “Azerbaycan Yurt Bilgisi”, TDK tıpkıbasım yayını s:115-122.

MAKAS, Zeynelabidin (1982), “Azerbaycan âşık havalari”, “Kardaş Edebiyatlar”, Erzurum.

KOBOTARIAN, Nabi “Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı”, Karahan Yayınları, s. 45, Adana 2013.

تاریخی ابردآ قیلر او“ ، آنچیش آقیلدا“، Tahran- İran (2007).

... , ... (2009), “Şikâri Destanının Dil Yönünden Önemi”, VI. Uluslararası Türk Dil Kongresi, Ankara.

... , ... (2009), “Âşıkların Dili”, III. Uluslararası Türkçe Sempozyumu, İzmir 9 Eylül Üniversitesi.

RESULZADE, M.E. (1993), İran Türkleri, (Hazırlayanlar: Yavuz Akpinar, İrfan M. Yıldırım, Selahattin Çağın), İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Dört kuşaktan süre gelen Şikâri Destanı, Azerbaycan Türkçesinin Tebriz şivesiyle söylenenmiştir. Destanda, Dede Korkut hikâyelerinde olduğu gibi nazım ve nesir bir arada kullanılmıştır.